

Per Esben Svelstad
Stipendiat i allmenn litteraturvitenskap
Institutt for språk og litteratur (ISL)
NTNU, Det humanistiske fakultetet
7491 Trondheim
Tlf: 73 55 04 13
E-post: per.svelstad@ntnu.no

Tittel:

Louise Labés feministiske epistel:

Ein eksklusiv fellesskap

Engelsk tittel og samandrag:

Louise Labé's Feminist Epistle:

An Exclusive Community

The French poet Louise Labé (152?–1564) has for the last century been portrayed as an early feminist. But is Labé’s vision of a liberated future only relevant for those who possess the “commodity” of intellectual goods? My reading of the dedicatory epistle in her unique collection of poetry argues that it may indeed be regarded as a “manifesto” anticipating modern feminism. I also suggest that the rhetorical argument of her text is connected on the one hand to changes in the state of women in 16th century France, and on the other hand to the apparent project of Labé and her literary circle of portraying her as the “new Sappho”. However, my reading of the manifesto also questions whether the female liberation depicted by Labé is indeed universally attainable. I suggest that the problems of Labé’s proto-feminism are linked to the rhetorical tropes she employs as well as to her navigating contemporary gender conventions.

Keywords:

Louise Labé, French Renaissance, la querelle des femmes, early feminism, rhetoric, Sappho, early modern women’s history

Norsk samandrag:

Den franske poeten Louise Labé (152?–1564) har det siste hundreåret vorte framstilt som ein tidleg feminist. Men er visjonen hennar om ei frigjort framtid berre relevant for dei som har høve til å bruka intellektet? Eg gjer ei lesing av tileigningsepistelen Labé i den einaste diktsamlinga hennar, og argumenterer for at teksta faktisk kan reknast som eit tidlegfeministisk «manifest». Eg hevdar også at den retoriske argumentasjonen i teksta på den eine sida er knytt til endringar i statusen til kvinner i 1500-talets Frankrike, og på den andre sida til eit prosjekt om å presentera Labé som den «nye Sapfo». Likevel stiller lesinga mi spørsmål ved om kvinnefrigjeringa Labé skildrar, verkeleg er oppnåeleg for alle. Eg hevdar at problema i Labés proto-feminisme er knytt til retorikken ho bruker og måten ho tilnærmar seg kjønnskonvensjonar i samtida.

I 1555 gjev den to-treogtjue¹ år gamle Louise Labé ut diktverket *Euvres* [Verk] i Lyon, Frankrike. Boka inneheld ein allegorisk dialog mellom *Amour* og *Folie* (Kjærleiken og Galskapen), tre elegiar, tjuefire sonettar, og dessutan tjuefire hyllingsdikt frå andre diktatar. Som inngang til verket har Labé sett eit føreord med overskrifta «A.M.C.D.B.L». Desse bokstavane er eit akronym for «À Mademoiselle Clémence de Bourges, Lyonnaise». Det dreiar seg altså om ein dedikasjon, retta mot ei namngjeven, ung adelskvinne, som i og med dedikasjonen får rolla som ein *beskyttar* av sjølve verket. Labé verka som kvinneleg forfattar i ei kulturell endringstid der spørsmål om kvinnas stilling i samfunnet var viktige, og der kvinnelege forfattarar var eit sjeldan, men også stadig meir aktuelt, fenomen. Ho markerer ei mogleg endring i kvinnerolla, og argumenterer for dei nye moglegheitene som finst for intellektuell utvikling i samtida deira.

På grunn av denne posisjonen har Louise Labé vorte sett i samanheng med den moderne kvinnerørsla heilt sidan 1924 (Lazard 2004: 254).² Frå og med 1920-talet blir forskarane opptekne av dei politiske sidene ved verket, og særleg tileigningsepistelen blir tolka som «pointedly feminist» (jf. Clark-Evans 2004: 93). Likevel kan det vera grunnar til å moderera inntrykket av Labé som ein mönstergyldig tidlegfeminist. Litteraturforskaren Mireille Huchon meiner at Labé i det 20. hundreåret representerer ein idé om at ord og uttrykksmåtar var friare i renessansen, slik at kvinner frå beskjedne bakgrunnar kunne nå eit høgt intellektuelt nivå (Huchon 2006: 77). Den moderne bruken av Labé har slik sett likskapar med korleis kvinnene i renessansen såg framover mot ei utopisk framtid, men også bakover mot ei tid då kvinner skulle ha vore friare (jf. Kelly 1982: 27). Labé skriv seg inn i denne tradisjonen med eit historisk dobbeltblikk.

Det har likevel vore lite merksemrd om korleis tileigningsepistelen heng saman med det andre tydeleg emancipatoriske trekket ved verket, nemleg framstillinga av Labé som ein arvtakar etter den greske poeten Sapfo frå Lesbos (ca. 650–550 f.Kr.). Slik Sapfo hadde ein

eksemplarisk verdi for Labé, tek diktaren frå Lyon på seg ein eksemplarisk verdi for dei etterfylgjande, skrivande kvinnene ho appellerer til. I tileigningsepistelen finn me transhistoriske kjernelement i feministisk argumentasjon: Kritikk av misogyni og patriarkat; overtydinga om at stillinga åt kvinnene kan betrast; ein idé om *gruppeidentitet* kvinner mellom.³ Likevel er det trekk ved teksta som er spesielle for renessansekulturen, og særskilt Lyon på 1550-talet. Manifestet inkluderer menn i framtidvisjonen av eit meir likestilt samfunn, men er det likevel grupper som fell utanfor?

I denne artikkelen vil eg fyrst presentera ei omsetjing av denne innleiande dedikasjonen, som eg deretter plasserer i ein historisk kontekst. Gjennom ei retorisk lesing vil eg dinest underbyggja at «A.M.C.D.B.L.» kan lesast som eit tidlegfeministisk manifest, og at teksta går i dialog med renessansens diskusjonar om kvinnenes status, den såkalla «querelle des femmes». Deretter argumenterer eg for at dedikasjonen fungerer som ei retorisk *eksemplarisk* tekst som plasserer Labé og hennar samtidige i ein tradisjon med kvinnelege føredøme. Til slutt drøftar eg problem med den feministiske framtidvisjonen ho skisserer, og korleis den retoriske bruken av fortidige eksempel kan gjeva eit skeivt bilet av kvinnefrigjeringa.

Til Mademoiselle Clémence de Bourges frå Lyon⁴

Når tida no er komen, Mademoiselle, der dei strenge lovene skapt av menn ikkje lenger hindrar kvinner i å via seg til vitskap og åndsarbeid, tykkjест det meg at dei som har høve til det, bør brukta denne ærlege fridommen som kjønnet vårt så gjerne ville ha før, til å danna seg på desse områda og syna mennene kor urett dei har gjort oss ved å ta frå oss fordelane og æra me kunne fått av det. Og kanskje vil ei eller anna av oss kvinner endåtil greia å festa tankane sine i skrift. Dersom ho no gjer det på grannsamt vis og ikkje avslår lovprisingar frå andre, kan ho smykka seg med *ros*, i staden for med kjede, ringar og gilde klesplagg. Slike ting

høyrer jo oss til berre så lenge me bruker dei. Æra som *lærdom* skaffar oss, derimot, er fullt og heilt vår, og den er det ingenting som kan ta frå oss – korkje tjuvestrekar eller fiendemakt eller tida sjølv, same kor lenge ho varer og rekk.

Dersom Himmelen hadde velsigna meg såpass at eg fekk ei ånd som var stor nok til å uttrykkja det ho vil, kunne eg ha gjort meir nytte som føredøme enn som rådgjevar. Men sidan eg har brukt ein del av ungdomen min på å sysla med musikk, og sidan det som var att av tid, ikkje rakk med til å betra mitt udanna sinn, kan eg ikkje sjølv oppfylla alt det eg av god vilje ynskjer for kjønnet vårt: å sjå at det med tanke på ikkje berre *venleik*, men òg *lærdom* og dygd overgår eller kjem på høgde med mennene. Dimed står det berre att for meg å oppmoda ærbare damer om å lyfta tankane litt opp frå rokken og teinen og råda dei til å bruka tid på å få verda til å forstå dette: Om me kvinner ikkje er skapte til å styra, bør ikkje dei som styrer og krev å bli lydde i alt, avsky oss som partnarar – korkje i heimlege eller offentlege ordskifte.

For i tillegg til dei godorda me kvinner vil nyta av, kjem me til å vera nyttige for *samfunnet*. Menn vil nemleg òg ta seg meir på tak for å tileigna seg lærdom og verdfull kunnskap, av frykt for å bli danka ut av oss, som dei alltid har meint at dei overgår i nesten alt. Difor lyt me oppmoda kvarandre til dette rosverdige føremålet. De bør korkje skåna eller spara ånda Dykkar, som allereie er smykka med mange og ymsande føremoner – og heller ikkje ungdommen Dykkar og dei andre fordelane lagnaden har gjeve Dykk. Slik kan De oppnå den æra som litteraturen og lærdommen plar gjeva åt dei menneska som vier seg til dei.

Dersom ein skal freista med noko anna enn ære og godt ry, bør den *gleda* som granskingar i bokheimen vanlegvis gjev, få kvar einskild av oss kvinner til å byrja med det. Denne gleda er noko anna enn andre tidsfordriv. Når ein har gjort seg ferdig med dei, kan ein ikkje skryta av meir enn at ein har slege i hel tida. Men å få tida til å gå med studium er tilfredsstillande i seg sjølv, og den kjensla varer lenger. For fortida gleder oss og er meir lærerik enn notida, medan sanselege gleder forsvinn med det same, og dei kjem aldri attende.

Sume gonger er dessutan minnet om det sanselege like brysamt som sjølve opplevingane var gledelege. Med andre nyttingar er det endå meir slik at kva for minne som enn måtte koma av dei, kan dei ikkje setja oss i same tilstanden som me var. Og kor gode me enn måtte vera til å førestilla oss ting i tankane, veit me godt at det berre er ein skugge av fortida som narrar og villeier oss.

Men når me får festa tankane våre i *skrift* – sjølv om hjernen etterpå spring fram og attende mellom tallause andre ting og aldri kviler – er det råd å koma attende til same staden og same sinnsstemninga som før. Då opplever me ei dobbel glede, for me finn att den som har forsvunne – anten i det emnet me skriv om, eller ved å forstå det studiet me hadde vigg oss til den gong då. Og i tillegg til dette får me ein særskilt kveik av den dommen den nye oppfatninga vår feller over den fyrste. Desse to goda som kjem av skriving, bør oppmoda Dykk til å driva med det, og De kan vera trygg på at det fyrste godet ikkje kjem til å vanta når De held på med tekstene Dykkar, nett som med alt anna De gjer og sjølve levemåten Dykkar. Det andre er De fri til å gripa – eller ikkje. Det spørst kor nøgd De er med det De har skrive.

Eg for min del – både då eg skreiv desse ungdomstekstene og når eg har sett på dei sidan – har ikkje vore ute etter anna enn eit respektafelt tidsfordriv og ein måte å koma unna tiltaksløysa, så eg har aldri tenkt at nokon andre enn eg sjølv nokon gong skulle sjå dei. Men sidan nokre av venene mine fekk råd med å lesa desse dikta utan at eg visste noko, og sidan (det er trass alt lett å tru dei som rosar oss) dei fekk meg til å tru at eg burde få desse tekstene fram i ljuset, har eg ikkje våga å seia imot dei. Derimot har eg truga med at halvdelen av skamma som måtte koma av utgjevinga, skal venene mine få ta på seg sjølve. Og sidan kvinner sjeldan syner seg offentleg på eiga hand, har eg valt Dykk til å vera vegvisaren min, ved å dedisera dette vesle verket til Dykk. Eg sender det berre for at De skal vera viss på den godviljen eg har kjent for Dykk lenge, og for at De, når de ser dette uvordne og låkt

samansette verket, skal få hug til å koma med eit anna, som er både meir finpussa og meir yndefullt.

Måtte Gud halda Dykk frisk

Lyon, 24. juli 1555

Dykkar audmjuke ven,

Louise Labé

«La querelle des femmes» og «L'école lyonnaise»

Denne teksta må forståast på bakgrunn av ein samtidig kontekst, på to nivå: Det er både eit kunstferdig komponert skriftstykke som utnyttar antikke, retoriske strategiar, og eit politisk manifest som skriv seg inn i debattar om kvinnas stilling. 1500-talet i Frankrike var ei politisk og kulturell brytingstid. Gjenoppdagninga av antikk kultur og utviklinga av boktrykkarkunsten gjorde at idéar og lærdom kunne spreiaast raskare og billigare enn før. Den kanadiske historikaren Natalie Z. Davis poengterer at dåtidas destabilisering av tradisjonelle verdiar hang tett saman med utviklinga av prenteverket. Den munnlege kulturen til *le menu peuple* – «småfolk» – vart revitalisert og formidla i skrift. Denne folkelege kulturen vart såleis sterk nok til å stå imot kontroll frå styremaktene: «Protestantism and certain features of humanism converged with printing to challenge traditional hierarchical values and to delay the establishment of rigid new ones» (Davis 1987: 225). Slik representerte renessansen eit bakteppe for verdiendringar.

I eit samfunn i endring vil menneske ha behov for å drøfta nye tankar, og dei vil søkja attende i historia for å finna perspektiv på problemstillingar i samtida. Nettopp utviklinga av trykkpressa og den veksande fascinasjonen for antikken gav menneska på 1500-talet gode

føresetnader for dette. Dei skreiv seg inn i ein tradisjon frå antikke retorikarar som Cicero, som lovprisa dei spesifikt *menneskelege* eigenskapane, og dei franske «humanistane», som poeten Joachim Du Bellay, såg litteraturen som både kjelda og uttrykket for desse menneskelege kvalitetane. Difor arbeidde dei for *studia humanitatis* – sekulære studiar i fortidas litteratur.⁵ Manifestet til Labé er eit uttrykk for dyrkinga og idealiseringa av fortidas litterære kultur som kjelde til individuell og sosial utvikling. Dette gjaldt på eit allmennkulturelt nivå, men Labé eksemplifiserer også korleis fortida kunne reknast som ein intellektuell ressurs på eit personleg nivå: «For fortida gleder oss og er meir lærerik enn notida, medan sanselege gleder forsvinn med det same, og dei kjem aldri attende.»

Å gå åt kjeldene skulle utvikla språket og kulturen og dimed, til sjuande og sist, menneska.⁶ Generelt vart synet på statusen åt kvinnene i nokon mon liberalisert i renessansen. Gjennom 1500-talet vart det publisert ei rad avhandlingar om statusen til kvinner. Nokre få av dei argumenterer for likskap mellom kvinner og menn når det gjeld borgarlege dygder, og argumenterer for at kvinner bør få humanistisk utdanning (Jordan 1986: 242f), slik Labé er inne på. Den såkalla «querelle des femmes» – ein lang diskusjon om kvinnas plass i samfunnet som føregjekk i Frankrike frå kring 1450 til 1800-talet – var ei viktig årsak til endringane i synet på kvinner (Viennot 2004: 20).⁷ Natalie Z. Davis peiker på at kvinneleg regentskap i Frankrike vart gjort narr av, og rekna som mot naturens ordning. Difor var potensielle kvinnelege tronarvingar hindra frå å bli dronningar ved den såkalla Saliske lova (Davis 1987: 125).⁸ Labé alluderer til at kvinner ikkje får vera med og styra: «Om me kvinner ikkje er skapte til å styra, bør ikkje dei som styrer og krev å bli lydde i alt, avsky oss som partnarar – korkje i heimlege eller offentlege ordskifte». Derimot ligg det i denne oppmodinga ei erkjenning av at kvinner likevel har ein viss påverknad, eller også evne, til å styra landet direkte ved å vera gift med den mannlige regenten (jf. Viennot 2004: 22). Slik skriv Labé seg

inn i samtidige diskusjonar om kvinners stilling, og argumenterer implisitt mot ein reell misogini.

Den oppfatninga ein kan få av den fyrste setninga i tileigningsepistelen, at kvinner i 1555 var mykje friare enn før, kan altså nyanserast. Lovprisinga av kvinnernas fridom kan like gjerne lesast som ein retorisk manøver for å konsolidera dei positive utviklingstendensane Labé. I Frankrike var desse tendensane spesielt sterke i heimbyen hennar, Lyon, og Labé-spesialisten François Rigolot skisserer tre viktige grunnar til dette: *Autonomien* andsynes maktapparatet i Paris; ein *kosmopolisme* prega av italienske og latinske impulsar; ein intellektuell *eklektisme*, medrekna feministiske strøymingar (Rigolot 2002: 118). Dei fyrste to faktorane hadde bakgrunn i at byen geografisk sett var heldig plassert, midtveges mellom Italia og Paris. Såleis kunne dei litterært og kunstnarleg interesserte dra nytte av impulsar frå sør, samstundes som dei ikkje trond frykta det statlege sensurapparatet i nord.⁹

Feminismen hadde i utgangspunktet låke kår i det litterære livet. Renessansepoesien hadde lenge basert seg på ein spesiell kjønnsdynamikk der kvenna var eit passivt objekt som vart tilbede av eit mannleg, lyrisk subjekt. Kvinnepersonar i sonettane til den italienske diktarpioneren Francesco Petrarca (1304–1374) og seinare poetar var fråverande, gjerne skildra som døde, medan venleiken deira vart dyrka av den mannlige poeten. I Lyon midt på 1500-talet var det derimot eit estetisk mål å få fram «det kvinnelege» i poesien. Me kan brukha omgrepene *kvinnelitterært felt* om det intellektuelle klimaet i byen mellom 1530 og 1555 (Clément 2008: 19). Både redaktørar, trykkarar, og kvinner av ulike sosioøkonomiske bakgrunnar gjekk saman for å gjeva ut kvennetekster (sst.: 17). Dimed var ikkje Labé åleine; me veit om sju publiserte, kvinnelege forfattarnamn i Lyon mellom 1533 og 1566 (sst.: 22).¹⁰ Tekstene deira kunne gjevast ut i eigne utgåver, som i Labés tilfelle, eller inkluderast i mannlige poesisamlingar.¹¹ Det kvennelitterære er eit døme på eklektismen i det intellektuelle

livet i Lyon: Poetisk nyskaping skulle fremjast ved å få fram kvinnerøyster som til då hadde vore stengt ute frå litterære sirklar.¹²

Dette bidreg til å forklara at Labé ikkje berre systematisk studerte litteratur, men også sjølv skreiv og gav ut dikt. Ho kom frå ein familie med handverkarar, og var dimed ikkje ei adelsvinne eller prinsesse, til skilnad frå dei fleste andre kvinnelege forfattarar i epoken. Til og med for kvinner av borgarskapen var det uvanleg med kunnskapar utover italiensk, musikk og aritmetikk – dei som kunne meir, vart rekna for å ha «overgått kjønnet sitt» (Davis 1987: 72).¹³ Dei låke vilkåra for formell utdanning tyder på at Labé kan ha vorte send i kloster. Dimed lærte ho truleg korkje gresk eller tysk, men derimot latin og italiensk (Lazard 2004: 47). Klassiske verk, også på dei språka ho ikkje kunne, sirkulerte i omsetjingar (sst.: 67).

For å få kjennskap til desse verka måtte ho delta i litterære salongar, og desse vart organiserte av høgt utdanna kvinner frå velståande familiar (Davis 1987: 72). For å ha ei oppfatning om i kva grad kvinner var inkluderte i det humanistiske idealet, er det viktig å vita at humanistane i renessansen «utdanna» seg under ein flat struktur, i litterære salongar og lesesirklar. For Labé sin del er det sannsynleg at ho var med i krinsen rundt den lyonske poeten Maurice Scève (1501–1562), den såkalla «école lyonnaise», og fekk same typen danning som mennene (Lazard 2004: 80). Når ho nemner «venene sine» i føreordet, verkar det plausibelt at ho faktisk var del av ei gruppe med poetar som kunne hjelpa henne å gjeva ut det ho hadde skrive. Eit teikn på at Labé sjølv skipa til salongar, finst i ein ode av den samtidige poeten Olivier de Magny (1529–1561), som dediserte fleire dikt til den kvinnelege kollegaen sin.¹⁴ Slik fanst det også ein sosial struktur som kunne hjelpa Clémence de Bourges eller andre kvinner som ville arbeida med litteratur.

Eit samfunnstenleg tidsskilje

På yta ser innleiingsepistelen «A.M.C.D.B.L.» ut som det den franske litteraturforskaren Gérard Genette har kalla «dédicace d’œuvre» – ei høgtidleg tileigning av den aktuelle boka til ein hjelpar eller mesen (Genette 1987: 110). Tradisjonelt skal ei slik tileigning innehalda ros av den personen som boka er tileigna, og ei nedvurdering av det verket som ligg føre. Denne nedvurderinga av sjølve verket kallast ofte *captatio benevolentiae*, som me kan omsetja med «å fanga velvilja åt lesaren».

Dei fleste vil vel kjenna seg att i vanen med å rakka ned på sitt eige arbeid for å sikra seg ros frå andre,¹⁵ men tileigningsepistelen til Labé gjer meir enn dette. Han inneheld eit tredelt, retorisk oppbygd argument for den *allmenne* samfunnsnytta i at kvinner får bruka intellektet sitt på lik line med mennene. Labé går rett på sak og konstaterer at det no er kome ei ny tid, der kvinner *bør* danna seg intellektuelt, fordi dei *kan* det. Det er typisk for renessansen at menneska reflekterer over korleis verda endrar seg og kva plass menneska har i historia. I dette manifestet er det eit viktig poeng at ei endring av *dagens* situasjon kjem til å verka positivt inn på *framtida*.

Etter å ha slege fast at kvinner har høve til å hevda seg i kerdom, kjem diktarkvinna frå Lyon med sin *captatio benevolentiae*. Sjølv er den unge Louise Labé nemleg ikkje noko tess; ho har brukt for mykje tid på musikk og for lite tid på danning. Difor meiner ho at ho ikkje kan vera eit førebilete for andre, men berre ein *formanar*. Dette er ein konvensjonell figur i slike dedikasjonar som ofte kallast *excusatio propter infirmitatem* – «ei orsaking for eiga veikskap». Velviljen åt lesaren skal fangast ved at forfattaren orsakar seg for at ho sjølv ikkje er flink nok. I alle fall er det dette teksta uttrykkjer på overflata. Derimot står den eigentlege argumentasjonen og det verkelege forsvarer for åndsevnene til kvinner mellom linene. Labé nyttar *captatio benevolentiae*-motivet til å hevda at der kan finnast andre som vil føra meir ære over kvinnekjønnet enn ho sjølv. Nedvurderinga av evnene til *individet* fungerer såleis som ei oppvurdering av kvinner som *gruppe*.

I den tredje delen av det innleiande argumentet argumenterer Labé for at dersom kvinner bruker tid på intellektuelt arbeid, vil det føra med seg fordelar for *mennene* òg. Dei vil måtta ta seg endå meir på tak i sine eigne studium, med mindre dei kan leva med at den halvdelen av menneskeætta dei alltid har sett ned på, går forbi dei i tenking og lærdom. Når Labé presenterer dette argumentet, problematiserer ho såleis todelinga i mannlege og kvinnelege profesjonar. I staden strekar ho under at kvinnene, ved å driva med åndsverksemd, vil tena «au publiq», altså *samfunnet*. Kvinner og menn bør få ovra seg på likt grunnlag fordi konkurransen er nyttig, og fordi det er samfunnstenleg at alle får nytta evnene sine til det beste for fellesskapen. Renessansetanken om humanistisk kulturutvikling blir altså i denne reflekterande teksta gjort til eit argument for kvinnefrigjering.

Når lesaren er komen til midpartiet i den innleiande epistelen, har argumentasjonen òg kome fram til kjernen, der vekta ligg på *samfunnsnytta* av kvinnefrigjeringa, for både menn og kvinner. Det er ikkje tilfeldig at dette argumentet er plassert her; renessanseestetikken er kjennermerka av *symmetri*, og midten av ei tekst eller eit diktverk blir ofte tillagt særskilt vekt. I den mest sentrale delen av den innleiande epistelen argumenterer Labé for at kvinner og menn både er *like* når det gjeld evner og *ulike* når det gjeld høvet til å ovra seg som samfunnsmenneskje. Eit fyrste teikn på dette kjem allereie med oppmodinga om å «lyfta tankane litt opp frå rokken og teinen», noko som ikkje kan ha vore like lett for alle kvinner. Oppmodinga manar fram eit bilet av kvinner som sit bøygde over rokken i staden for å lyfta hovudet mot den himmelen som gjev dei tankar. Her kjem me inn på eit fyrste problematisk punkt, i og med at det heller ikkje er likestilling kvinner imellom når det gjeld moglegheiter til å sleppa unna husarbeidet.

Strukturen i tileigningsepistelen kjem endå meir tydeleg fram når teksta etter kvart dreiar seg over til det individuelle. For Labé er forfattaren som *individ* sentralt i skriveprosessen. Frå og med det tredje siste avsnitet presenterer ho såleis eit teoretisk

perspektiv om tilhøvet mellom forfattar og tekst som dreiar seg om *minnet*. Labé analyserer korleis minnet skil seg frå den reine *opplevinga*: «For fortida gleder oss og er meir lærerik enn notida, medan sanselege gleder forsvinn med det same, og dei kjem aldri attende. Sume gonger er dessutan minnet om det sanselege like brysamt som sjølve opplevingane var gledelege». Med andre ord: Den gode gleda me opplever på eit visst tidspunkt, er omvend proporsjonal med det vonde saknet etter den same gleda i ettertid. Det er nettopp skriveverksemdu som kan betra tilhøvet mellom desse to fenomena, for skrifta er eit middel for å gjenoppleva det gode i fortida, og ein metode for å fella ein ny dom over ei gamal oppfatning. Å lesa det me har skrive før, seier poeten, gjev oss to gleder: For det fyrste gjenoppler me det me vigde oss til den gongen me skreiv det. For det andre, i den grad me set pris på å lesa det me har skrive før, gjev skrifta oss eit høve til å vera stolte av oss sjølve. Skrifta blir såleis ein reiskap som byggjer sjølvtillit, og det å eksperimentera med skriving er såleis ein metode for å bli ein betre og meir sjølvsikker skribent. I ei tid med få kvinnelege forfattarar må eit slikt individuelt støtteapparat ha vore ein viktig reiskap for å våga å lyfta hovudet opp frå rokken og teinen.

Det eg vil kalla eit proto-feministisk manifest, har såleis gått frå å tala om historia i generelle vendingar – ei ny tid er komen – via eit samfunnsnyttig argument, til endeleg å venda seg til andre kvinner som *individ* og poengtera at å sysla med skriving vil gagna dei sjølve. I kraft å vera ei tileigning av verket avsluttar teksta med ein *gåvefunksjon*, slik Natalie Z. Davis skildrar dette fenomenet i 1500-talets Frankrike: «[S]ixteenth-century printed books operated under the sign both of sale and gift. The publisher's address was on the title page for potential buyers; the dedication of author, editor, or translator was on the inside, inserting the book into a gift relation» (Davis 2000: 46). Samanblandinga av boka som gav og salsvare innebar at bøker kunne spela ei sosial rolle. På den eine sida konsoliderte dei venskap; på den andre sida låg det ei forventing i gåveutveksling at gjevaren skulle få noko attende (sst.: 18f).

Ved å avslutta manifestet med «Dykkar audmjuke ven» oppfyller handverkardottera Labé såleis eit krav om undergjevnad overfor adelskvinnen Clémence de Bourges, og impliserer eit håp om at Clémence vil fungera som «vegvisar» og gjeva henne vern.¹⁶ Samstundes kan me ana ei forventing om at denne gåva skal generera eit litterært verk til gjengjeld for *Euvres*. Slik skisserer teksta også ein mogleg, framtidig litterær fellesskap kvinner imellom. Idéen om ein slik fellesskap vil eg drøfta i det fylgjande ved å dra inn ytterlegare element frå verket til Labé.

Fellesskapsbyggjande tekster: Sapfo som Labés exemplum

Feministiske tenkjarar har sidan dei første forsøka på historisk revisjonisme i mellomalderen lagt vekt på å finna eksemplariske kvinner i fortida som argument for at kvinner har dei same evnene som menn (Kelly 1982: 20). Ein kan snakka om ein heil sjanger med katalogar av *vitae*, korte biografiar, om kvinner i europeisk seinmellomalder og renessanse.¹⁷ Som del av ei tidlegfeministisk bylgje levde også Labé i ei tid då det å lyfta fram vidjetne kvinner var eit viktig prosjekt. Dette kan også sjåast som ein del av «la querelle des femmes»; det var viktig å framheva at det hadde funnест intellektuelle og dyktige kvinner før, som var vidjetne både for desse kvalitetane og for ein moralsk livsførsel.

Natalie Z. Davis ser Labés tileigning til andre kvinner som eit teikn på «womanly modesty» (Davis 1987: 217). Men eg vil hevda at denne tileigninga i staden kan sjåast som feministisk-strategisk. Labé skriv seg inn i ein tradisjon, eit viktig element i renessansekulturen, ved å byggja kvinnesellesskapar, slik Christine de Pisan (1363–1430) hadde gjort, ein av dei få kvinnelege forfattarane med verk som vart trykt opp att og sirkulerte. Tileigningsepistelen kan som nemnt tolkast som eit forsøk på å etablera ein spesiell relasjon mellom henne og Clémence de Bourges. Clémence får ein funksjon som svarar til ein mesen eller beskyttar. Samtidig definerer Labé ein publikum for verket sitt: samtidas kvinner. Eit

feministisk hovudaspekt ved verket er funksjonen Labé skisserer at boka skal ha: å endra verda ved å fremja ein intellektuell kvinnefellesskap som skal gagna heile samfunnet.

Denne samfunnsendrande funksjonen må forståast i ljós av renessanseestetikkens ideal om å etterlikna litterære modellar, noko som også er eit hovudaspekt ved Labés *Euvres*. For i tillegg til det kvinnelitterære feltet i Lyon hadde ho ein fellesskap med dei kvinnelege forfattarane ho hadde til forgjengrar. Den viktigaste av desse, som også er nemnd i diktverket, er den greske diktaren Sapfo (ca. 650–ca. 550), som Labé sannsynlegvis hadde ein avgrensa, men likevel sentral kjennskap til.¹⁸ I dikta hennar er det fleire referansar til den greske forløparen, og to av sonettane er tydeleg inspirerte av dei to fragmenta Labé kan ha kjent til.¹⁹ På den eine sida er dette heilt i tråd med imitasjonen i renessansekulturen. I tillegg hadde referansen til Sapfo ein ekstra dimensjon frå ein kvinnekritisisk ståstad, fordi historiske *exempla* var ein av dei sentrale humanistiske strategiane for å forsvara kvinnernas verda (Jordan 1986: 243). Exemplumet er ein retorisk figur som eigentleg står for eit kort narrativ innlemma i ei lengre tekst for å illustrera eit moralsk poeng (jf. Preminger og Brogan 1993: 394). Bruker me omgrepene i ei meir generell tyding, som eit moralsk rettferdigjerrande føredøme til etterfølging eller åtvaring, kan det tena til å kasta ljós over noko av føremålet med diktinga til Labé: Den moralske statusen hennar kunne sikrast ved å visa til føredømet Sapfo.²⁰

Gjennom heile resepsjonshistoria blir Labé omtala som «la nouvelle Sappho» – «den nye Sapfo» – eit kallenamn som er implisert, om ikkje direkte uttrykt, allereie i dei tjuefire hyllingsdikta som står til slutt i den einaste diktsamlinga hennar. Det fyrste av desse dikta er ein ode på gresk, truleg skrive av filologen Henri Estienne, som dreg liner mellom Sapfo, Labé og lesarane i 1555:

Til Louise Labés odar

Odane til Sapfo med den søte røysta, som krafta til den alt-oppetande tida øydelå, har no Louise Labé henta fram på nytt, ho som er oppseda i den honningfylte barmen til Afrodite og erotane. Og dersom nokon undrar seg storleg over kor nytt dette er – og spør: «Kvar kjem ho frå, denne nye diktarkvinna?» – lat han få vita at den ulukkelege kvinnen har ein slem og ubøyelg Faon som ho elskar. Såra av honom, på flukt, byrja den arme å stemma lyrestrengene i ein skjerande song. Og utan stans stikk ho lidenskapens nåler inn i dikta om kjærleiken til dei hovmodige, unge menn (Labé 2004: 142, mi prosaomsetjing).²¹

Det «underet» at Labé skriv dikt blir forklart med at ho har vorte svikta i kjærleik av ein «Faon», nett som Sapfo.²² Her kan det skimtast ein tanke om *sublimering*: I raseri over å bli svikta, formar poeten om kjærlekssorga til regelbundne, velforma sonettar. Men det kanskje viktigaste denne oden gjer, er å plassera Labé i ein eigen, kvinnelitterær tradisjon.²³ Eit frigjerande grep var å bruka element fra biografien til Sapfo, for at den greske diktaren kunne tena som eit litterært *exemplum* som legitimerte prosjektet åt Labé: Som ein av antikkens store poetar kunne også «la nouvelle Sappho» nytta kjærlekssorga til å skapa stor kunst.

Labés oppvurdering av intellektet og bruken av Sapfo kan forståast i ljós av renessansekulturen, og eit bestemt perspektivskifte i korleis «vidgjetne kvinner» vart omtala. Gjennom seinmellomalderen og renessansen florerte det av leksikon over kvinner som var kjende – nær sagt for kva grunn som helst. Utover 1600-talet, derimot, skulle slike leksikon dreia seg om «savantes», *lærde* kvinner. Føremålet var «imitatio et emulatio»; intellektuelle kvinner i samtida skulle imitera formødre sine for å *overgå* dei (Rang 1998: 52). Den humanistiske imitasjonspoetikken vart såleis ein feministisk metode for å bringa fram *fleire* lærde kvinner. Historikaren Brita Rang viser vidare til «the realistic turn» i katalogar over kjende kvinner fom. 1600-talet (sst.). Det var ikkje lenger snakk om mytiske kvinnefigurar

med guddomleg opphav, men om lærde kvinner som eksemplifiserte oppnåelge dygder i lærdom. Den doble tradisjonsbygginga i Labés verk – bakover mot Sapfo og framover mot ei verd av lærde kvinner som får vera med og styra – kan sjåast som ei tekst som føregrip dette skiftet.

Den amerikanske litteraturvitaren Christine Clark-Evans har lyft fram bruken av exemplumet hjå Labé. Ho karakteriserer manifestet som eit *programskrift* som skal generera nye verk gjennom «vegvisaren» Clémence de Bourges (Clark-Evans 2004: 103). Exemplumet er ein figur som, gjennom ein dynamikk basert på *emulatio*, bidreg til at nye tekster blir genererte i det uendelige (sst.: 102). Denne retoriske figuren er såleis prega av ein «reproducibility», der modellen som blir etterlikna, blir ein basis for nye tekster som i sin tur blir modellar.²⁴ Clark-Evans koplar likevel ikkje denne analysen til rolla Sapfo spelar i diktverket. Det er ein argumentativ samanheng mellom konstruksjonen av Labé som den «nye Sapfo» og den eksemplariske valøren Labé implisirer for sitt eige diktverk i manifestet. Medan Sapfo er Labés poetiske exemplum, fungerer Labé sjølv, og det ho skriv som føredøme «for at De, når de ser dette uvordne og låkt samansette verket, skal få hug til å koma med eit anna, som både har ei meir polert form og er meir yndefullt».

Slik føregrip Labé i 1555 1600-talets «imitatio et emulatio»-tenking, og tileigningsepistelen, lesen i kontekst med diktverket som proto-feministisk prosjekt, skisserer tre «overgangar»: For det fyrste skal kvinner overgå forgjengarane sine. Dette er ei eksplisitt oppmoding i tileigninga til Clémence de Bourges, men det ligg også implisitt i bruken av Sapfo som litterært førelegg at Labé sjølv har ein fordel i høve til den greske forgjengaren. Verket til Sapfo finst berre i fragment, som eit ukomplett vitnemål om kvinnens bragder, nedslite av tida. Derimot blir Labé presentert som ei kvinne med evner til å redda verket gjennom å skriva eigne sonettar og elegiar som, i kraft av å vera fullstendige, får ein status som exempla til etterfylging. Dimed er det ikkje Sapfo Labé vil at Clémence og andre kvinner

skal imitera. Den kokette påstanden om at Labé eignar seg betre til rådgjevar enn til føredøme, viser seg å vera ein *excusatio propter infirmitatem* – ein konvensjon som i denne samanhengen konnoterer eit diametralt motsett innhald av det orda tilsynelatande uttrykkjer.

Den andre «overgangen» er den eksplisitt utfordrande haldninga til kjønnsroller. Her fungerer «rokken og teinen» som ein *paris pro toto* – ein del som står for ein heilskap – for handarbeid med ein fyrst og fremst privat funksjon. Slik blir handarbeidet presentert i kontrast til det intellektuelle arbeidet som har eit utoverretta, offentleg føremål, og som dimed ikkje har vore tilgjengeleg for kvinner. «Rokken og teinen» grip også attende til kontrasten mellom det å smykka seg med lærdom og ære, versus det å pynta seg med alskens gilde klesplagg. Poenget med at kvinner må gripa den offentlege rolla til ein skribent og overgå den tradisjonelle delegeringa til den private sfæra, er implisert i grunngjevinga for at Clémence må vera vegvisar «sidan kvinner sjeldan syner seg offentleg på eigen hand». Denne «overgangen» er eit fellesskapsprosjekt og ikkje éi kvinnes ansvar.

For det tredje skal kvinnene gjennom denne aukande sjølvhevdinga også arbeida for å overgå mennene på det intellektuelle området. Dette potensielt subversive føremålet er i nokon mon skjult i teksta. Labé seier aldri at kvinner *kjem til* å overgå menn. Derimot skisserer ho ei moglegheit for at menn vil frykta eit slikt scenario og dimed arbeida hardt for å konsolidera sin eigen overlegne posisjon. I ein ertande tone argumenterer Labé for eit kulturutviklande potensiale i å destabilisera kjønnsrollene. Premissen for denne kulturutviklinga er at det er *mogleg* for kvinner å overgå menn intellektuelt. Denne premissen er så å seia pakka inn i ei setning som fyrst og fremst framhevar samfunnssnytta i å få menn til å gjera ein større innsats.

Dette tredje aspektet ved framtidsvisionen til Labé må forståast som eit viktig argument i den politiske og kulturelle brytingstida på det franske 1500-talet. Medan kvinner i starten av *la querelle des femmes* var rekna som *unnatak* dersom dei kunne mæla seg med

menn intellektuelt sett, skisserer Labé eit universalistisk paradigme, karakteristisk for protofeministiske skribentar i perioden (Kelly 1982: 7): Alle kvinner har potensial til å hevda seg i ånd dersom dei berre får tilgang på danning, og det er ikkje eit medfødd skilje i kva menn og kvinner er i stand til. Tanken om at menn vil arbeida hardare i frykt for å bli utkonkurrerte av kvinner, plasserer Labé i ein tidlegfeministisk tradisjon som argumenterte mot den utbreidde misogynien i «la querelle des femmes». I tradisjonen etter Christine de Pisan laga kvinnelege forfattarar på 1600-talet psykologiske forklaringar på at menn nedvurderte kvinner: «They particularly noted male competitiveness, how men denigrated women out of fear that women would be found equal or even superior to them» (Kelly 1982: 15). I denne tradisjonen skil Labé seg ut ved at ho framstiller denne konkurransementaliteten som eit *positivt* aspekt ved striden mellom kjønna: Kvinner må gripa den moglegheita dei har til å hevda seg intellektuelt for å visa at dette er til samfunnets beste.²⁵

I og med verket sitt skisserer Labé ei kreativ line frå fortidas kvinnelege forfattarar via seg sjølv, med ei oppmoding til Clémence de Bourges og andre kvinner om å gripa penna fatt. I ein epoke der antikke førebilete er essensielt å kunna visa til i den litterære kulturen, bruker ho såleis exemplum-figuren for å gjera kvinnelitteraturen relevant for samtidas kulturutvikling. Manifestet til Labé uttrykkjer på dette viset eit argument *mot* at kvinnefrigjeringa destabiliserer samfunnet, ved i tråd med humanismen å syna fram det kulturutviklande potensialet som framleis stod nesten uutnytta. Slik skriv Labé seg inn i det franske 1500-talets diskursive eksplosjon om kvinner ved å bruка Sapfo som si eiga «femme illustre». Verket hennar er både ei eksplisitt gāve til Clémence de Bourges, men også ei implisitt gāve som inneheld sapfiske impulsar Labé har henta fram for samtidas leasarar. Slik framhevar «denne nye diktarkvinna» at ho søker etter etterkomrarar.

Litteratur som bytevare, åndsarbeid som overklasseprosjekt?

Sjølv om Labé skriv fram ein universalistisk modell for kvinnefrigjering, kjem det ei kort presisering i starten av manifestet om at ho rettar seg til «celles qui ont la commodité» – «dei som har høve til det». «Commodité» konnoterer uttrykk som *fordel*, *føremon* eller «bekvemmelighet». Ordbruken impliserer at ein må ha ikkje berre evner, men også visse materielle vilkår for å fylgja oppmodinga om å «lyfta tankane frå rokken og teinen». I tillegg til at dette knappast var mogleg for alle kvinner, kan det også ligga ei nedvurdering av (tradisjonelt kvinneleg) handarbeid i denne oppmodinga. Labé rettar seg implisitt mot dei som *kan*驱 med intellektuelt arbeid, og ikkje må passa born, sy klede eller stella dyr. Appellen til ein kvinnefellesskap kan karakteriserast som meir inkluderande enn den dyrkinga av eksemplariske kvinner som hadde vore eit retorisk hovudgrep fram til Labés tid. Likevel impliserer argumentet hennar ikkje berre at dei tradisjonelle kvinnesyslane er aktivitetar ein kan *velja* å leggja bort for å via seg til skriving, kunst og vitskap, men også at dei ikkje har nokon verdi samanlikna med skrivearbeidet. Her skil Labé seg skarpt frå den moderne feminismen; ho har ikkje blikk for korleis aspekt som klasse og materielle føresetnader bidreg til å skapa skilnader også *mellom kvinner*.

Slik kunne ein innvenda at Labé ved å oppmoda «dei som har høve til det», og adelskvinnen Clémence de Bourges om å via seg til lærdom og lesing, einast vender seg til *overklassa*. Labé sjølv kom ikkje frå overklassa, men frå ein familie med handverkarar. Det faktum at ho brukte etternamnet åt far sin – og ikkje åt ektemannen, for eksempel – kan ha tent til å understreka at ho kom frå ein ikkje-intellektuell handverkarfamilie, og at prestasjonen dimed var endå meir rosverdig (Lie 2008: 324). Med tanke på at dei fleste franske kvinner heldt på pikenamnet, er det kanskje lite dekning for å lesa ein intensjon inn i namnebruken.²⁶ Poenget om at namnet «Labé» representerer eit samfunnslag der kvinner flest ikkje fekk bokleg lærdom eller høve til å dikta, står likevel ved lag. Det kan anast ein fjerde «overgang» i argumentasjonen: Manifestet vil understreka *kva* kvinner kan få til, dersom dei

berre går inn for å utfordra mennene på deira eige felt. Kva samfunnsklasse ein høyrer til, blir underordna dei intellektuelle evnene den einskilde kvinna nyt av.

Dette peiker likevel på eit anna problematisk aspekt ved ideologien i tileigningsepistelen: Exemplum-figuren gjer visse kvinner representative for kvinner som gruppe. Ved å fokusera på *ei* kvinne fell andre utanfor. Når ljuset blir retta mot ein spesiell frontfigur, kan eit fleirtal kvinner bli verande i mørkret. Dette kan sjåast i ljós av verket som gavé og Natalie Z. Davis analyse av gáva som eit likvid middel, eit bytemiddel som gjekk inn i ein gáveøkonomi. Gáver framstår i utgangspunktet som friviljuge, men er knytt til sosiale konvensjonar der gjevmildskap genererer gáver i gjengjeld:

Every gift produces a return gift in a chain of events that accomplishes many things all at once: goods are exchanged and redistributed in societies that do not have distinct commercial markets; peace is maintained and sometimes solidarity and friendship; and status is confirmed or competed for (Davis 2000: 4).

Det første ordet i Labés *Euvres* er preposisjonen «À» (=«til»), eit signal om at tileigninga og boka som gáve er ei hovudsak som må etablerast før sjølve diktverket startar. Ser ein det dediserte manifestet i ljós av Davis' observasjonar om gáveøkonomien, kjem det sosialpolitisk problematiske aspektet ved tileigningsepistelen betre fram. «A.M.C.D.B.L.» formulerer ein idé om verket som ei *gáve* – trass i at det er «uvørde og låkt samansett» – som skal generera *nye gáver*: kvinneleg åndsarbeid som ei gáve til samfunnet. Kan henda ville berre adelskvinner som de Bourges vera i stand til å laga slike gáver.

Den uviljen Labé uttrykkjer med tanke på å senda dikta sine i trykken, seier i dette perspektivet også noko om at verket står i eit spenningsfelt mellom motstridande konvensjonar. Kvinner bør ikkje visa seg offentleg, men Labé vil likevel gjera det for å bidra

til kvinnefrigjeringa; alle kvinner bør via seg til åndsarbeid, men i røynda er det få som vil ha høve til det; kvinner bør stila mot å overgå menn, men då berre for å eggja dei til større innsats for det samfunnet dei styrer.

Det må ha vore svært få som hadde moglegheita til å kunna via seg til skriving for å oppleva gleda ved å koma attende til det ein hadde vigd seg til i ungdommen. Labé presenterer eit idealisert bilet som ikkje fangar opp korleis kvinneundertrykkinga rammar skeivt. Det nyskapande ho derimot gjer i innleiingsepistelen, er å fokusera på kva som er nyttig for samfunnet som heilskap. Skal me døma etter framvoksteren av kvinnelege skribentar, var Labé og andre kvinner i Lyon i mykje større grad inkluderte i det mannlige, litterære miljøet enn kvinner i tidlegare tider. Dimed viser både manifestet og resten av diktverket til Louise Labé noko utover at kvinner *kan* driva med intellektuelle syslar. Som resultat av den intellektuelle kulturen i «l'école lyonnaise» demonstrerer det også den allmenne samfunnsnytta i at kvinner får dei same materielle og sosiale kåra som menn.

Litteratur

- Akkerman, Tjitske, og Siep Stuurman 1998. «Introduction. Feminism in European History». I: *Perspectives on Feminist Political Thought in European History: From the Middle Ages to the Present*. Red.: Tjitske Akkerman og Siep Stuurman, 1–33. London: Routledge.
- Clark-Evans, Christine 2004. «The Feminine Exemplum in Writing: Humanist Instruction in Louise Labé's Letter Preface to Clémence de Bourges». I: Béatrice Alonso og Eliane Viennot (red.): *Louise Labé 2005*. Saint-Étienne: Publications de l'Université de Saint-Étienne.

Clément, Michèle 2008. «Comment un nouveau champ littéraire est créé à Lyon: ‘En donnant lieu à la main féminine’». I: Michèle Clément og Janine Incardona (red.): *L’Émergence littéraire des femmes à Lyon à la Renaissance 1520–1560*. Saint-Étienne: Publications de l’Université de Saint-Étienne.

Davis, Natalie Zemon 1987. *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays*. Cambridge: Polity Press.

Davis, Natalie Zemon 2000. *The Gift in Sixteenth-Century France*. Madison: University of Wisconsin Press.

DeJean, Joan 1989. *Fictions of Sappho, 1546-1937*. Chicago: University of Chicago Press.

Du Bellay, Joachim 2002. *Les Regrets. Les Antiquités de Rome. Défense et Illustration de la Langue Française*. Paris: Gallimard.

Estienne, Henri 1572. *Thesaurus Linguae Graecae*. Genève.

Genette, Gérard 1987. *Seuils*. Paris: Seuil.

Huchon, Mireille 2006. *Louise Labé. Une créature de papier*. Genève: Librairie Droz.

Jordan, Constance 1986. «Feminism and the Humanists: The Case of Sir Thomas Elyot's *Defence of Good Women*». I: Margaret W. Ferguson, Maureen Quilligan og Nancy J. Vickers (red.): *Rewriting the Renaissance: The Discourses of Sexual Difference in Early Modern Europe*. Chicago & London: University of Chicago Press.

Kelly, Joan 1982. «Early Feminist Theory and the ‘Querelle des Femmes’». *Signs*, 8 (1): 4–28.

Labé, Louise 2004. *Louise Labé. Œuvres complètes. Présentation par François Rigolot*. Paris: Flammarion.

Lazard, Madeleine 2004. *Louise Labé, Lyonnaise*. Paris: Fayard.

Lie, Sissel 2008. «Louise Labé and Her Scenario for a Glorious Future». I: Clare Lapraik Guest (red.): *Rhetoric, Theatre and the Arts of Design: Essays Presented to Roy Eriksen*. Oslo: Novus Press.

Lyons, John D. 1989. *Exemplum: The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Magny, Olivier de 1969. *Oeuvres. Texte original avec notice par E. Corubet*. Band 1–6. Genève: Slatkine.

Most, Glenn W 1996. «Reflecting Sappho». I: Ellen Greene (red.): *Re-Reading Sappho. Reception and Transmission*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Preminger, Alex, og Terry V. F. Brogan 1993. *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Rang, Brita 1998. «A ‘learned wave’. Women of Letters and Science from the Renaissance to the Enlightenment». I: Tjitske Akkerman og Siep Stuurman (red.): *Perspectives on Feminist Political Thought in European History: From the Middle Ages to the Present*. London: Routledge.

Rigolot, François 1986. «Gender vs. Sex Difference in Louise Labé's Grammar of Love». I: Margaret Ferguson, Maureen Quilligan og Nancy J. Vickers (red.): *Rewriting the Renaissance: The Discourses of Sexual Difference in Early Modern Europe*. Chicago & London: University of Chicago Press.

Rigolot, François 2002. *Poésie et Renaissance*. Paris: Seuil.

Svelstad, Per Esben 2012. «Louise Labé: ‘Nouvelle Sappho’ eller ‘créature de papier’?».

Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift, 15 (2): 146–159.

Viennot, Eliane 2004. «La diffusion du féminisme au temps de Louise de Labé». I: Béatrice Alonso og Eliane Viennot (red.): *Louise Labé 2005*. Saint-Étienne: Publications de l'Université de Saint-Étienne.

¹ Fødeåret er usikkert. Labé-forskar Madeleine Lazard (2004: 8) held seg til tidsrommet 1520–1523.

² Kritikaren Émile Henriots nylesing av dedikasjonen «A.M.C.D.B.L» utgjorde den gogen eit skilje i Labé-resepsjonen. Labé hadde vorte rekna som ein *romantisk* diktar på 1800-talet på grunn av den lidenskaplege kjærlekslyrikken som dominerer *Euvres*.

³ Desse kjenneteikna er formulerte av den amerikanske historikaren Nancy Cott (parafrasert i Akkerman og Stuurman 1998: 3f).

⁴ Omsetjinga er basert på Labé 2004 (ss. 41–43). Dei lange og iblant tunge setningskonstruksjonane er karakteristiske for stilten i teksta. Dette illustrerer dei lange tankerekkjene Labé vil presentera, med ei rad premissar og etterhald. Eg har medvite halde på denne stilten, samtidig som eg har lagt vinn på at seiemåten skal vera gjennomsynleg for dagens norskspråklege lesarar.

⁵ Sjå «The Feminine Exemplum in Writing» (Clark-Evans 2004) for ei lesing av manifestet som eit kvinneleg motsvar til det mannsdominerte, humanistiske lærdomsprogrammet.

⁶ Poeten Joachim Du Bellay formulerte målet for diktarane i samtida i programskriften *Défense et Illustration de la Langue Française* (*Forsvar og lovord for det franske målet*), som kom ut i 1549. I kapittel VII, med tittelen «Korleis romarane gjorde språket sitt rikare», argumenterer han for at det er naudsynt å granska og læra av dei gamle poetane. Idelet hjå romarane var å velja «den beste forfattaren og røkta grannsamt etter dei mest sjeldne og utsøkte dygdene hjå honom, poda dei inn, [...] og såleis [leggja] til sitt eige språk» (Du Bellay 2002: 236, mi omsetjing). Tanken om å gjera folkemålet, og dimed den folkelege kulturen – anten det er fransk eller italiensk – til fullgodt litterært språk ved å imitera og omforma det beste hjå dei klassiske forfattarane, er karakteristisk for renessanselitteraturen.

⁷ Joan Kelly understrekar samanhengen mellom utviklinga av den sekulære staten og bylgja med diskusjonar om kvinnernas status: «Feminist theorizing arose in the fifteenth century, in intimate association with and in reaction to the new secular culture of the modern European state. It emerged as the voice of literate women who felt themselves and all women maligned and newly oppressed by that culture, but who were empowered by it at the same time to speak out in their defense. Christine de Pisan was the first such feminist thinker, and the four-century-long debate that she sparked, known as the *querelle des femmes*, became the vehicle through which most early feminist thinking evolved» (Kelly 1982: 5).

⁸ Den Saliske lova er ei lovbok frå 500-talet som mellom anna forbaud kvinner å arva jord. Dette forbodet gjaldt også retten til å arva trona i kongedømet.

⁹ Ifylgje Mireille Huchon har prentevesenet i Lyon på denne tida «ein ytringsfridom i ein grad som er ukjend i Paris, der teologisk fakultet og parlamentet passar på» (Huchon 2006: 36, n, mi omsetjing). Lyon var også ein storby i dåtidas målestokk, med 60 000 innbyggjarar, mot

kring 100 000 i Paris (Davis 1987: 68). Saman med Leipzig var byen den viktigaste staden i Europa for bokhandlarar (Rigolot 1986: 291).

¹⁰ To av desse er sannsynlegvis falsum (Clément 2008: 22).

¹¹ Michèle Clément skisserer fleire moglege grunnar til at kvinnerøyster vart fremja: Økonomisk vinning for utgjevarane, moglegheit til å innynnda seg hjå kvinnelege medlemer av kongefamilien, eller rett og slett litterær avantgardisme. Natalie Zemon Davis plasserer Jean de Tournes, som trykte Labés *Euvres*, i kategorien «‘industrial capitalists’ and artisans’» som avgjorde «what was profitable and/or beneficial to print» (Davis 1987: 193). Å trykka verket til Labé kan altså ha vore økonomisk motivert. La venene til Labé press på at ho skulle trykka dikt sine også fordi det innebar økonomisk vinning for dei, som hyllingsdiktskribentar?

¹² Samstundes kan dette forklara kvifor Labé forsvann frå den litterære scena like brått som ho kom på; «kvinnerøyster» kan ha gått av moten.

¹³ Gjennom arkivgranskningar har Natalie Z. Davis funne fem kvinnelege lærarar i Lyon mellom 1490- og 1560-talet – og berre desse hadde lov å undervisa jenter. Til samanlikning fanst det 87 mannlege skulemeistrar i same perioden (Davis 1987: 93).

¹⁴ Den aktuelle oden er adressert til «Sire Aymon» – venteleg dreiar det seg om Ennemond Perrin, mannen til Labé. Her heiter det mellom anna at Ennemond lyt vera vitne til at det stadig kjem menn på døra – sume for å sjå venleiken til Labé, medan andre er «vise menn»: «Et tousjours en toute saison,/Puisses tu veoir en ta maison/Maint & maint brave capitaine,/Que sa beaulté chez toy ameine/Et tousjours, sire Aymon, y veoir/Maint & maint homme de sçavoir» (Magny 1969: 189, stavemåten er varsamt modernisert). Desse lovprisingane av utsjänaden til den kvinnelege diktaren har kan henda bidrege til idéen om at ho var *kurtisane* og ikkje først og fremst diktar. Men i den grad oden til Magny er sætande, er han eit teikn på at Labé også vart oppsøkt av menn som interesserte seg for intellektet hennar. Tanken om at kvinner med velutvikla intellekt også var uvanleg vakre, var dessutan ein vanleg idé, påverka av den nyplatonistiske idéen om harmoni mellom kropp og sinn (jf. Rang 1998: 58).

¹⁵ I renessanselitteraturen har *captatio benevolentiae*-motivet dessutan ein annan dimensjon, som ein rest av den religiøse diktinga i mellomalderen. Då var det tradisjonelt berre den Heilage Skrifta som kunne ha opphøgd status, og å nedvurdera verket sitt var såleis ein måte å presisera at det ein skrev, aldri kunne bli så høgverdig eller perfekt som Guds eige ord (Rigolot 2002: 75).

¹⁶ Davis peiker på at initiativet til å bruka omgrepene «ven» kom frå den som hadde høgast rang. Ordet hadde mange bruksområde, men dersom det var eit nært forhold mellom dei to kvinnene, ville det innebera eit sterkare krav om å gjengjelda gåver (sjå Davis 2000: 20).

¹⁷ Dei tidlegaste eksempla på dette var Giovanni Boccacios *De claris mulieribus* (ca. 1360) og Christine de Pisans *La cité des dames* (1405) (Rang 1998: 50f). Det siste verket skildrar bygginga av ein allegorisk festningsby med kjende historiske og mytiske kvinner som byggjesteinar.

¹⁸ På 1500-talet var berre to fragment av Sapfo kjende, i tillegg til den romerske poeten Catulls latinske gjendikting av det eine av dei (jf. DeJean 1989: 30ff). Dessutan var det få som kunne lesa dikt på gresk – og Labé var altså sannsynlegvis ikkje mellom dei. Sjå Dejeans *Fictions of Sappho* for ein analyse av Labés bruk av Sapfo, og Catull som formidlar av det sapfiske i den franske renessansen.

¹⁹ Det dreiar seg om sonett V, som tek utgangspunkt i Sapfos bøn til Afrodite (fragment I) og sonett VIII, som låner stoff frå Sapfos fragment 31, kjent i renessansen gjennom Catulls gjendikting (Svelstad 2012: 151).

²⁰ Sjølv om Sapfo i dag blir framheva som lesbisk poet, var diktinga hennar i renessansen emblematiske for ulukkeleg heteroseksuell kjærleik (Most 1996: 12).

²¹ Takk til Bjørn Kristian Indergaard ved Institutt for historiske studium, NTNU, for innspel til omsetjinga. Takk også til Spesialsamlinga ved NTNU Universitetsbiblioteket, som gav meg tilgang til Henri Estiennes greske oppslagsverk *Thesaurus Linguae Graecae* (1572).

²² Sapfo skal ha vore forelska i unguiten Faon, men då han svikta henne, kasta ho seg frå ei klippe. Historia er formidla gjennom Ovids *Heroides*, Epistel XV.

²³ Labés eigne subversive grep for å skriva seg inn i ein slik tradisjon har vorte påvist av mellom andre François Rigolot, som har peikt på at Labé leikte med grammatiske former for at dikta hennar skulle vera kvinneleg «koda», altså ha eit anna uttrykk enn mannlege tekster (Rigolot 1986: 297f).

²⁴ «[T]he term *exemplum* reveals the importance of the idea of reproducibility in example, for *exemplum* denotes both the model to be copied and the copy or representation of that model» (Lyons 1989: 11). Me finn også denne tydinga av ordet i det norske ordet *eksemplar*, i tydinga reproduksjon av ei bok.

²⁵ Som Joan Kelly har peikt på, var humanismen langt meir misogyn enn den tradisjonelle, kristne kulturen. Der kvinner i mellomalderisk kristendom kunne nå like høgt som menn, i eigenskap av å bli frelsa og potensielt oppnå helgenstatus, definerte den republikanske staten menn som dei einaste eigna til å styra (1982: 8).

²⁶ Sjølv om dei fleste kvinner på 1500-talet heldt på piknamnet sitt, fekk dei ofte uformelle kallenamn (Davis 1987: 71). For Labé sin del vart dette «La belle cordière».